

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОЛОГІЇ «РАШИЗМУ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

PECULIARITIES OF THE IDEOLOGY OF «RACISM» IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFRONTATION

Чупрій Л.В.,

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін
Державного податкового університету*

Нагребельний А.О.,

*аспірант кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Європейського університету*

У статті розглядаються особливості ідеології рашизму, яка є основою інформаційної війни Російської Федерації (РФ) проти України. Автори зазначають, що термін «рашизм» характеризує політичну ідеологію, притаманну злочинному режиму Росії на межі XX та XXI століть. Зокрема, акцентується увага на використанні путінським режимом ідей «особливої цивілізаційної місії» росіян, ідеї «трьох братніх народів та старшого російського народу», а також на нетерпимості до культури інших націй. Визначені основні атрибути «рашизму», серед яких: культ лідера «вождя» і культ мертвих, корпоративна держава, славетне міфічне минуле, потужна цензура, теорії змови, централізована пропаганда, війна та руйнування. У статті підкреслюється, що рашизм є загрозою не тільки для України, а й для всього демократичного світу, оскільки він прагне втілити оновлені форми фашизму та сталінізму, створюючи свого роду руйнівний симбіоз цих двох ідеологій. Як людиноненавистницька ідеологія, рашизм пропагує використання будь-яких методів, включаючи збройні, для переслідування чи ліквідації всіх, хто не підтримує та не служить ідеології «руського міра». Акцентується увага на тому, що для протидії ідеології «рашизму» Україна повинна посилювати інформаційну боротьбу, зміцнювати свою культурну та історичну ідентичність, не тільки через освіту, а й через глобальні інформаційні платформи, що допомагають світу розуміти, чому боротьба України за незалежність – це боротьба за фундаментальні цінності свободи та демократії. Потрібно активно використовувати міжнародні канали комунікації для пояснення ситуації в Україні, викривати маніпуляції та фальшиві новини, що створюються Кремлем, а також сприяти розвитку незалежних медіа в Україні та за кордоном.

Ключові слова: агресія Росії проти України, рашизм, «руський мир», патріотизм, інформаційні операції, Тімоті Снайдер, Енн Епплбаум.

The article examines the features of the ideology of racism, which is the basis of the information war of the Russian Federation (RF) against Ukraine. The authors note that the term «racism» characterizes the political ideology inherent in the criminal regime of Russia at the turn of the 20th and 21st centuries. In particular, attention is focused on the use by the Putin regime of the ideas of the «special civilizational mission» of the Russians, the idea of «three fraternal peoples and the elder Russian people», as well as intolerance of cultural elements of other nations in everyday life. The main attributes of «racism» are identified, including: the cult of the leader «leader» and the cult of the dead, the corporate state, a glorious mythical past, powerful censorship, conspiracy theories, centralized propaganda, war and destruction. The article emphasizes that racism is a threat not only to Ukraine, but also to the entire democratic world, as it seeks to embody renewed forms of fascism and Stalinism, creating a kind of symbiosis of these two ideologies. As a misanthropic ideology, racism promotes the use of any methods, including armed ones, to persecute or eliminate anyone who does not support and does not serve the ideology of the «Russian world». The emphasis is on the fact that in order to counteract the ideology of «racism», Ukraine must strengthen the information struggle, strengthen its cultural and historical identity, not only through education, but also through global information platforms that help the world understand why Ukraine's struggle for independence is a struggle for the fundamental values of freedom and democracy. It is necessary to actively use international communication channels to explain the situation in Ukraine, expose manipulations and fake news created by the Kremlin, and also promote the development of independent media in Ukraine and abroad.

Key words: Russian aggression against Ukraine, racism, «Russian world,» patriotism, information operations, Timothy Snyder, Anne Applebaum.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Сучасний світ переживає складний етап розвитку, долаючи енергетичні, продовольчі, військові, екологічні та інші глобальні виклики. Однією з найбільших загроз світовій безпеці сьогодні стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну, що порушує світову систему безпеки та основи між-

народного права. Окупанти завдали серйозних руйнувань містам і селам, знищуючи критично важливу інфраструктуру. Проте найбільшою втраченою для нашої країни є людський капітал, адже саме людина залишається найвищою соціальною цінністю.

Важливим аспектом російської агресії є також інформаційна війна, у межах якої Кремль намагається

нав'язати українцям та громадянам різних країн власну ідеологію так званого «руського міра». Пропаганда, дезінформація та викривлення історичних фактів стають інструментами гібридної війни, що загрожує не лише Україні, а й усьому демократичному світу. Тому необхідно розвінчувати міфи та фальшиві наративи, які поширює імперська Росія, протиставляючи їм правду та об'єктивні факти.

Мета статті: здійснити аналіз ключових ознак «ідеології рашизму» та намітити шляхи протидії їй.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософський та геополітичний аналіз особливостей ідеології рашизму здійснювався у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Серед них: П. Гай-Нижник, А. Дацюк, Е. Епплбаум, С. Глассер, Р. Грінберг, В. Горбулін, В. Дергачов, А. Зленко, В. Ішук, О. Каліщук, В. Копійка, Н. Корума, Р. Ларсон, С. Морфінов, В. Манджолла, Т. Гартон Еш, Ю. Матвієвський, В. Огризко, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, Т. Снайдер, А. Русначенко, Т. Татаренко, І. Тодоров, П. Циганков, Г. Шелест, Т. Шинкаренко, Г. Яворська та інші.

Результати дослідження. Основою інформаційної війни РФ проти України є ідеологія рашизму – один із найнебезпечніших викликів сучасності, що загрожує не лише окремим націям, а й усьому людству. Вона стала провідною державною доктриною сучасної Російської Федерації, являючи собою руйнівний симбіоз фашизму та сталінізму. Рашизм підтримує агресивну геополітику Росії, спрямовану на окупацію та анексію територій суверенних держав.

Термін «російський фашизм», або рашизм характеризує політичну ідеологію та соціальну практику злочинного режиму Росії наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Дослідники зазначають, що путінський режим активно експлуатує концепти «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшого братнього народу» та нетерпимості до культурних традицій інших націй. Русифікація спрямована насамперед на слов'янські народи, проте поширюється й на інші етноси, що проживали на теренах Російської імперії або СРСР. Використання псевдорелігійних ідей у рамках так званого «російського православ'я» стало інструментом ідеологічного впливу, який нав'язується нащадкам радянських атеїстів як моральна доктрина.

У відносинах з європейськими країнами Росія використовує енергетичні ресурси, зокрема газ і нафту, як геополітичний інструмент впливу та тиску. Щодо західного світу загалом, кремлівський режим веде агресивну риторику, відкрито заявляючи про необхідність протистояння «англо-саксонському світу».

Рашизм становить загрозу не лише для України, а й для всієї Європи та світу, оскільки він прагне

реалізувати модернізовані форми фашизму та сталінізму, поєднуючи їхні найбільш репресивні та тоталітарні риси. Будучи людиноненавистницькою ідеологією, рашизм виправдовує використання будь-яких засобів, зокрема військових, для знищення всіх, хто не підтримує концепцію «руського міра». Його небезпека зростає ще й тому, що ця ідеологія має не лише теоретичне, а й цілком практичне втілення – як у внутрішній, так і в зовнішній політиці Росії.

На нашу думку, ідеологія рашизму почала активно проявлятися після приходу до влади російського диктатора В. Путіна, який виступав з симптоматичною заявою 2005 року про «розпад Радянського Союзу як найбільшої геополітичної катастрофи ХХ століття». Подальший розвиток цих ідей простежується у його Мюнхенській промові 2007 року, де він відкрито висловив незадоволення «однополярним світом» під керівництвом Заходу. Уже тоді Путін прагнув змінити світовий порядок і посилити роль Росії, яку бачив одним із глобальних лідерів.

На формування сучасної ідеології рашизму значний вплив мали також ультраконсервативні російські інтелектуали та публіцисти. Особливо вирізняється філософ і пропагандист Олександр Дугін, чия теорія ґрунтується на концепції багатовікового протистояння між «атлантистами» (потужними морськими державами) та «євразійцями» (континентальними державами Європи й Азії). Важливе місце у його доктрині займає концепція «руського міра», що стала ідеологічним виправданням агресивної політики Росії.

Олександр Дугін стверджує, що після Другої світової війни глобальне протистояння набуло форми боротьби між Заходом (США та країнами ЄС), які він відносить до «атлантистів», і СРСР, що представляв «євразійців». На його думку, після розпаду СРСР у 1991 році саме Росія успадкувала роль головного форпосту «євразійства».

У своїй книзі «Основи геополітики», виданій у 1997 році, Дугін особливу увагу приділив Україні, розглядаючи її як «величезну небезпеку для Росії і всієї Євразії». Він відкрито обґрунтовував необхідність «геополітичної декомпозиції України», стверджуючи, що її існування як незалежної держави загрожує геополітичним інтересам Росії.

Олександр Дугін активно пропагував ідеї «євразійського світу» та концепцію «нової російської цивілізації». Його погляди справили значний вплив на окремі верстви російського суспільства й частково відобразилися в офіційній риториці російських урядовців.

Ідеї Дугіна знайшли відлуння у висловлюваннях Володимира Путіна, зокрема під час виправдання повномасштабного вторгнення в Україну

у 2022 році. Кремль подавав цю агресію як необхідність захисту «євразійських інтересів та російськомовного населення, права якого грубо порушуються Україною» [1].

Окрім Дугіна, ще одним ідеологом, який запечечує суверенітет України, є російський історик та критик Сергій Переслєгін. Він також підтримує концепцію «євразійського світу» та висловлює свої ідеї й рекомендації щодо геополітики на ресурсі «Імперський генеральний штаб».

Сергій Переслєгін позиціонує себе як прогнозіст і скептично оцінює здатність Збройних Сил України до ефективної оборони та контрнаступу. У своїй статті, надрукованій у серпні 2022 року, він заперечував державність України та поставив під питання існування української мови як національної. Переслєгін стверджує, що українська мова є штучним конструктом, сформованим із елементів старослов'янської мови та місцевих «дніпровських» діалектів [1].

Його стратегія щодо російськомовного населення України передбачає можливість надання йому «термінової допомоги» та взяття під «захист» тих територій, які будуть захоплені [1].

Ці ідеї перегукуються з тезами Володимира Путіна, викладеними у його статті «Про історичну єдність росіян та українців», де він намагався обґрунтувати концепцію «єдиного народу» зі спільною «давньослов'янською» мовою XI–XIII століть. Однак цей підхід давно спростований об'єктивними й неупередженими істориками, які довели його відірваність від реальних історичних фактів.

Слід також зазначити, що «руський мир» фактично став офіційною доктриною Російської православної церкви, яка війну росії проти України називає «священною» і всіма можливими засобами виправдовує її. На жаль, Українська православна церква Московського патріархату продовжує підтримувати тісні зв'язки з РПЦ і популяризувати ідеї «великого руського міра» серед українців, що є прямою загрозою національній безпеці України. Хоча офіційно УПЦ заявляє, що на даний момент не має жодних зв'язків з Російською православною церквою.

Аналізуючи генезу ідеї «рашизму», слід зазначити, що згідно з думкою українського політолога Олексія Гараня, коріння сучасного «рашизму» і його «провісників» можна простежити ще в радянський період. Він стверджує, що ідеологічна спадщина Радянського Союзу та вплив КДБ суттєво позначилися на формуванні світогляду Володимира Путіна [2].

Гарань зазначає, що в Радянському Союзі навчали, що основними ворогами є китайський маоїзм, західний імперіалізм, єврейський сіонізм та український буржуазний націоналізм. Ці погляди, на думку політолога, стали основою ідеологічного курсу Путіна.

Він також згадує вислів останнього лідера СРСР Михайла Горбачова, який у 1980-х роках заявив, що «Харків – російське місто». Окрім того, Гарань вказує на працю О. Солженіцина «Як нам розбудувати Росію», де обговорювалася програма «повернення» українських земель, Білорусі та північного Казахстану [2].

Цікавий погляд іншого дослідника М. Липовецького, який підкреслює культурний аспект рашизму, що виходить за межі суто політичної або військової доктрини. Його теза про те, що в Росії концепція «порядку» почала набувати глобального значення та використовуватися як ідеологічний інструмент протиставлення Заходу, добре корелює з риторикою Кремля.

Фактично, ця тенденція є частиною ширшого процесу формування «обложеної фортеці», де Росія подає себе як єдиного захисника «традиційних» цінностей проти «дегенеративного» Заходу. Це ідеологічне конструювання дозволяє Кремлю виправдовувати агресивну зовнішню політику, пояснюючи її не як експансію, а як «захист» від хаосу, що нібито поширюється через Захід.

Також важливо відзначити, що така риторика сприяє мобілізації населення, створюючи ілюзію місії, що вимагає об'єднання навколо влади. Це типовий інструмент автократичних режимів, які використовують зовнішню загрозу для внутрішнього згуртування [3, с. 23].

Подібні погляди сьогодні мають значне поширення, що пов'язано з кризою ліберального порядку, який домінував після Холодної війни. Умовні «трампізм» у США, правопопулістські рухи в Європі (наприклад, «Альтернатива для Німеччини» або підтримка Орбана) спираються на ідею того, що сучасний ліберальний світопорядок загрожує «національній ідентичності», «традиційним цінностям» та суверенітету. Вони часто використовують риторику боротьби з «глобалістськими елітами», міграцією, культурним та політичним впливом Заходу, що певною мірою перегукується з концепцією «обложеної фортеці», яку просуває Росія.

Втім, між цими рухами є принципові відмінності. Наприклад, популістські праві партії в Європі все ж діють у межах демократичних інститутів, тоді як рашизм є радикальною формою авторитарного націоналізму, що виправдовує агресію та репресії. Однак Росія часто намагається маніпулювати такими групами, підтримуючи їхню антисистемну риторику та використовуючи їх для послаблення європейської єдності.

Серед західних дослідників термін «рашизм» активно почав використовувати Тімоті Снайдер. Так у своїй книзі «Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталіні» дослідник аналізував трагічні події в історії України між 1933 і 1945 роками, зокрема висвітлював втрати українського насе-

лення внаслідок голодомору, політичних репресій, терору з боку Гітлера та Сталіна. На думку автора, ці події є частиною більшої історії Європи, що відображають важливість історичної пам'яті та розуміння трагедій минулого.

Тімоті Снайдер продовжив свою роботу, звернувши увагу на сучасні події, зокрема на російське вторгнення в Україну. Він підкреслює, що фашисти, які звинувачують інших у фашизмі, перетворюють цю ідеологію на абсурдний культ безумства. Росія, як вважає Т. Снайдер, активно спотворює реальність, закликаючи до ненависті та насильства. Дослідник називає це явище «шизофашизмом». Проте, на його думку, українці точніше описують це як «рашизм» – особливу концепцію світогляду, яка відображає погляди Путіна [4].

Дослідник також зазначає, що українці значно раніше, ніж західні аналітики, звернули увагу на фашистські тенденції у російському режимі. Він виділяє ключові ознаки «рашизму»: культ лідера і мертвих, корпоративну державу (де великі корпорації, підконтрольні владі, визначають економічні питання), міфізацію історії, цензуру, теорії змови, централізовану пропаганду, а тепер і війну з її руйнівними наслідками.

Снайдер справедливо підкреслює, що якщо Україні не вдасться встояти, це стане початком темної епохи для демократії у світі. Він чітко наголосив на тому, що у разі поразки України нас чекають десятиліття темряви [4].

Інша американська дослідниця, Енн Епплбаум, авторка книг «Гулаг» та «Червоний голод: сталінська війна проти України», також зазначає, що термін «фашизм» неповною мірою відображає те, що відбувається в сучасній Росії. На її думку, «рашизм» є формою колоніалізму або «гіперімперіалізму» сучасної Росії. Вона також наголошує, що Путін є одним із найбільших воєнних злочинців ХХІ століття, оскільки розв'язав війну проти України з чіткими намірами геноциду українського народу. Це змінює його статус, адже до цього часу Путіна вважали «м'яко авторитарним» політиком. Тепер він однозначно потрапляє до категорії найбільших злочинців нашого часу [5].

Сучасні прояви ідеології рашизму безпосередньо пов'язані з агресивною імперіалістичною політикою Росії, яка включає розгортання локальних конфліктів на територіях суверенних держав, що колись входили до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Зокрема, такими проявами є: Придністровський конфлікт 1990 року; Перша російсько-чеченська війна (1994–1996 роки); Друга російсько-чеченська війна (1999–2009 роки); Російсько-грузинська війна 2008 року; Російсько-українська війна, що триває з 2014 року. Остання війна стала найгострішим і найбільш руйнівним проявом рашизму, який передбачає повне ігнорування суверенітету

України та прагнення відновлення російського впливу на пострадянських територіях.

Ці конфлікти є частиною агресивної стратегії Росії, що намагається утримати або поновити контроль над частинами колишнього СРСР і поширювати свою ідеологію на пострадянські країни, підриваючи їхню незалежність та стабільність.

Лідер чеченського народу Джохар Дудаєв у період Чеченської війни, звертаючи увагу на риси російського імперіалізму, фактично передбачив багато аспектів сучасного «рашизму». Деякі з характеристик, які він виділяв, стали основними рисами російської агресії та політики в подальші роки [6]:

Тактика випаленої землі – систематичне знищення всього на шляху, включаючи мирні поселення, інфраструктуру, культурну спадщину. Цей принцип дії застосовувався в Чечні і продовжує реалізовуватися в Україні, де Росія руйнує міста, знищує цивільну інфраструктуру та історичні пам'ятки.

Шизофренічна форма манії панування над світом – бажання домінувати, захоплювати нові території, витісняючи інші народи і держави, і в тому числі, перекичувати реальність у власних інтересах, прикриваючи це ідеологією «спільної історії» та «одного народу».

Рабська психологія – насадження думки, що підкорення інших народів є нормою, при цьому самі люди, що підтримують цю політику, можуть бути готові до жертв, не ставлячи під сумнів моральність своїх дій.

Спотворення і фальшивування історії інших народів з метою використання переписаної історії для виправдання своїх агресивних дій та політики, зокрема, використання концепцій «російського світу» для виправдання насильства на окупованих територіях.

Постійний політичний, правовий та ідеологічний тероризм – систематичне застосування терору як інструменту для придушення опору, контролю над інформацією, переслідування опозиційних думок, порушення прав людини, маніпуляції фактами та створення фальшивих наративів.

Ці риси російського імперіалізму, що були окреслені ще Дудаєвим, тепер можуть вважатися основними елементами ідеології «рашизму», яка визначає сучасну політику Кремля [6].

Розглядаючи ключові ознаки ідеології рашизму, слід зазначити, що вона є агресивною, антидемократичною і непримиренною до міжнародних норм. Вона відкидає фундаментальні принципи «сили права» і просуває концепцію «права сили», що є основою для виправдання насильства та порушення прав людини. Рашизм не визнає національного суверенітету інших країн, активно втручається у внутрішні справи сусідів, порушує між-

народне право, а також поширює зневагу до націй та народів колишнього СРСР, намагаючись заперечити їх ідентичність та існування [7, с. 49].

Однією з ключових рис расизму є безперервна пропаганда, яка ведеться не лише в Росії, але й на глобальному рівні. Російська влада активно використовує інформаційно-психологічні операції (ІПСО), щоб маніпулювати суспільною думкою, спотворюючи реальність, вигадуючи факти та поширюючи дезінформацію. Окремі приклади включають перекручування причин військової агресії, поширення пропагандистських наративів, що виправдовують насильство та агресію. Це також включає негативні уявлення про Україну, її народ, культуру та історію, а також заперечення їхньої національної ідентичності [7, с. 48].

Пропагандистська діяльність Росії є насправді дуже давньою і бере свої корені ще з часів царської Росії, коли маніпуляції фактами і перекручування історії були важливою частиною політичної стратегії. В радянські часи ця тактика була систематизована і вдосконалена через контроль за ЗМІ та впровадження ідеологічних кампаній, а тепер, під владою путінського режиму, вона досягла нового рівня агресивності й ефективності, активно використовуючи сучасні технології для маніпулювання масами та впливу на інші країни.

Масова пропаганда расизму створює альтернативну реальність, яка має на меті не тільки залучити підтримку всередині країни, але й переконати міжнародну спільноту в легітимності дій Росії. Це включає в себе використання відверто брехливих наративів, що служать для виправдання агресії, а також для перешкоджання формуванню опору з боку інших держав.

Ідеологія расизму має не лише внутрішньополітичний, але й активний зовнішньополітичний вимір. Вона спрямована на дестабілізацію міжнародного порядку, порушення основних принципів міжнародного права та протистояння цивілізованому світу.

Загалом, політика расизму на міжнародному рівні включає різноманітні стратегії, спрямовані на дестабілізацію глобальної безпеки, підтримку

авторитарних режимів та підрив демократичних принципів, що є основою сучасного міжнародного порядку.

Висновки і перспективи подальших досліджень проблеми. В умовах продовження агресії Росії проти України, важливою складовою стратегії боротьби стає ефективна інформаційна політика. Протидіяти російській пропаганді і міфам, що поширюються, є не менш важливою, ніж забезпечення військової підтримки. Важливо акцентувати увагу на таких аспектах:

Інформаційна політика та ІПСО. Важливо створювати та підтримувати інформаційні кампанії, які сприяють формуванню україноцентричної ідентичності. Це передбачає не тільки спростування російських історичних та політичних міфів, але й активне просування правди про українську історію, культуру, сучасні досягнення та боротьбу за незалежність.

Міжнародна підтримка через санкції: Посилення міжнародного тиску на Росію через комплексну систему санкцій допоможе обмежити її економічні та політичні можливості. Це включає в себе як фінансові, так і економічні санкції, а також санкції, спрямовані на ізоляцію Росії в міжнародних організаціях.

Противпропагандистська кампанія: Протидіяти російській пропаганді на глобальному рівні – це важливий напрямок. Потрібно активно використовувати міжнародні канали комунікації для пояснення ситуації в Україні, викривати маніпуляції та фальшиві новини, що створюються Кремлем, а також сприяти розвитку незалежних медіа в Україні та за кордоном.

Історична пам'ять і культурна ідентичність: Важливо, щоб Україна зміцнювала свою культурну та історичну ідентичність, не тільки через освіту, а й через глобальні інформаційні платформи, що допомагають світу розуміти, чому боротьба України за незалежність – це боротьба за фундаментальні цінності свободи та демократії.

Подібна багаторівнева стратегія дозволить не лише зміцнити обороноздатність України, а й створити серйозний міжнародний фронт протидії агресії та пропаганді Росії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Морфінов С. «Расизм»: історія «російського фашизму» від теорій Дугіна до ідеології «Брата-2». *BBC Україна*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100> (дата звернення: 12.03. 2025).
2. Haran O. More than Neighbours. A search for new paradigm of relations between the EU and Ukraine. Enlarged EU, Enlarged Neighbourhood. Perspectives of the European Neighbourhood Policy. Peter Lang AG, European Academic Publishers, Bern. 2005. 386 s.
3. Гундорова Т. Внутрішня колонізація – повторна колонізація. *«Кривика»*. 2011. №9–10. С. 23–26.
4. By Timothy Snyder. We Should Say It. Russia Is Fascist. *The New York Times*: веб-сайт. URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html> (дата звернення: 12.03. 2025).
5. Anne Applebaum. The West Must Defeat Russia. *The Atlantic*: веб-сайт. URL: https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/11/us-ukraine-support-putin-defeat/675953/?utm_source=feed (дата звернення: 12.03. 2025).

6. How modern Russia draws on fascist ideology. *News*. веб-сайт. URL: <https://english.nv.ua/nation/how-modern-russia-draws-on-fascist-ideology-50367465.html> (дата звернення: 12.03. 2025).

7. Гай-Нижник П. П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 84 (№5). С. 48–53.